

*Аглая Григорівна Поліхроніді,
викладач кафедри сольного співу,
Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової,
вул. Новосельського, 63, м. Одеса, Україна*

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито сутність та специфіку інклюзивного освітнього середовища, створення якого передбачено концепцією інклюзивної освіти. Охарактеризовано структурні компоненти інклюзивного освітнього середовища, наведено можливі перешкоди у його створенні та критерії аналізу.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, діти з особливими освітніми потребами.*

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасної системи освіти є зміна поглядів на навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, а пріоритетним напрямом державної освітньої політики – розвиток інклюзивної освіти. Досвід розвинених країн засвідчив вирішальний напрям освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами – створення інклюзивного освітнього середовища, що задовольняє індивідуальні освітні потреби всіх дітей, незалежно від їхніх матеріальних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи інших умов, і повинно створюватися як для дітей-інвалідів, так і для обдарованих дітей, безпритульних, дітей з віддалених районів, що відносяться до мовних, етнічних чи культурних меншин, а також для дітей, які перебувають у несприятливому становищі або маргінальних груп населення.

Аналіз наукових досліджень. Загальні аспекти інклюзивної освіти та навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах досліджено Л. Будяк, А. Колупаєвою, Л. Коргун, Н. Тепловою, Т. Соловійовою, І. Макаренко, С. Іноземцевою, Є. Ісаєвою, О. Василенко та ін. Дослідженню проблем освітнього середовища присвячено численні роботи вітчизняних і зарубіжних учених (Я. Корчак, В. Ясвін, Г. Ковальов та ін.). Питання створення, розвитку та оцінювання інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах розглянуто І. Бочковською, С. Гайдукевич, Г. Єфремовою, О. Козирєвою, М. Ковальновою, Н. Малофєєвим, О. Сакалюк та ін.

Мета статті – охарактеризувати структурні компоненти інклюзивного освітнього середовища та обґрунтувати необхідність його створення і розвитку в сучасних умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Завдання дослідження: розкрити сутність та специфіку інклюзивного освітнього середовища, його структурних компонентів, навести можливі перешкоди у його створенні та критерії аналізу.

Методи дослідження: аналіз і синтез.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта (від франц. *inclusif* – включає в себе) – це термін, що використовується для опису процесу навчання дітей та дорослих із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах, початкових, середніх і вищих професійних навчальних закладах. Інклюзивна освіта, за О. Сунцовою, надає можливість кожній дитині, незважаючи на наявні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні та інші особливості, бути включеною до загального (єдиного, цілісного) процесу навчання та виховання (розвитку і соціалізації), що потім дозволяє дорослій людині стати рівноправним членом суспільства, знижує ризики її сегрегації та ізоляції [3]. Таким чином, можемо стверджувати, що концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Цілком логічним видаються узагальнення А. Колупаєвої про те, що інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2]. Інклюзивне освітнє середовище служить реалізації права кожної дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від регіону проживання, складності порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду навчального закладу.

Інклюзивне освітнє середовище – це система різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами (Г. Задіранова); середовище, де всі учні, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства (І. Калініченко); середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей (Т. Єжова) і т. ін. Результатати аналізу наукового фонду засвідчують, що поняття «інклюзивне освітнє середовище» характеризується

системою ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сукупністю ресурсів (засобів, внутрішніх і зовнішніх умов) життєдіяльності в загальноосвітніх закладах і спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії учнів.

Ураховуючи дослідження вчених (Е. Клімов, В. Ясвін, С. Тарасова та ін.), у яких запропоновано складові освітнього середовища установи, доречно представити структуру інклюзивного освітнього середовища як простору соціалізації дітей з різними можливостями й особливостями: просторово-предметний компонент (матеріальні можливості установи – доступна (безбар'єрна) архітектурно-просторова організація; забезпеченість сучасними засобами та системами, що відповідають освітнім потребам дітей); змістовно-методичний компонент (адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини, варіативність і гнучкість освітньо-виховних методик, форм і засобів); комунікативно-організаційний компонент (особистісна і професійна готовність педагогів до роботи в змішаній (інтегрованій) групі, сприятливий психологічний клімат у колективі, управління командною діяльністю фахівців). Отже, створення інклюзивного освітнього середовища передбачає розробку адаптованих освітніх програм, спеціальне матеріально-технічне забезпечення, архітектурне перетворення.

Застосування середовищного підходу в навчанні дітей з особливими освітніми потребами дозволило дослідникам сформулювати низку вимог, що забезпечують специфіку організації та реалізації цього процесу: 1) у більшості випадків проблему варто шукати не в дитині, а в середовищі, що її оточує (на рівні сім'ї, класу, школи і т. ін.), тобто її обмеження зумовлені середовищем; 2) якщо у дитини є особливі потреби, то вона включається в освітнє середовище на своїх власних умовах (не дитина пристосовується до середовища, а середовище до дитини); 3) визначення цих умов забезпечується за рахунок виявлення перешкод, що обмежують життєдіяльність дитини на всіх рівнях (знаходити і пізнавати предмети, оцінювати величини і відстані, здійснювати просторове орієнтування, запам'ятовувати послідовність дій, працювати в певному темпі, встановлювати та підтримувати контакти, планувати свою діяльність тощо); 4) профілактика, усунення або послаблення перешкод може здійснюватися за рахунок певних перетворень в освітньому середовищі [4].

Таким чином, усвідомлення бар'єрів, що виникають на шляху дитини з особливими освітніми потребами, а також їх профілактика й усунення – один із способів вирішення її освітніх проблем. У зв'язку з цим, у контексті навчання та виховання такої категорії дітей освітнє середовище повинно бути безбар'єрним. Для запобігання можливих ризиків і забезпечення профілактики появи перешкод і бар'єрів

у взаємодії дитини з довкіллям існує практика виділення додаткової групи так званих специфічних середовищних ресурсів. Це особливі ресурси, що сприяють доступності та оптимізації різних видів дитячої діяльності і, в першу чергу, пізнавальної. Зокрема, можна говорити про три типи таких ресурсів (за С. Гайдукевич): 1) ресурси, що забезпечуються за рахунок привнесення в середовище спеціальних об'єктів, які дозволяють формувати у дитини різноманітні знання та вміння компенсаторного характеру або обмежувати небажані дії (сенсорні рамки та стенди, комунікативні альбоми, мовленнєві пам'ятки, рухливі мобілі, обмежувачі тощо); 2) ресурси, що з'являються за рахунок модифікації (адаптаційних змін) вже існуючих об'єктів навколишнього середовища, яке оточує дитину (збільшення розмірів, виділення сигнальних та істотних ознак, привнесення деталей пристосовного характеру, використання спеціальних маркерів, міток тощо); 3) ресурси, що сприяють оптимізації взаємодії дитини з різноманітними об'єктами (освітлення, забезпечення необхідних дистанцій, структурування простору, блокування ковзання по поверхні, екранування, режими, дозування, правила тощо) [1].

Створення інклюзивного освітнього середовища передбачає реалізацію практик інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах. Водночас створення такого середовища з відповідною структурою в сучасних умовах викликає певні труднощі. Тому важливим постає розуміння того, що перешкоджає впровадженню інклюзивної освіти та яким чином можна подолати ці перешкоди; як це роблять школи, в яких інклюзивна практика успішна. Так, О. Буреніною узагальнено обмеження, що перешкоджають створенню інклюзивного освітнього середовища, серед яких: нормативно-правові (недостатня розробленість нормативно-правової бази освіти дітей з особливими освітніми потребами і на державному, і на регіональному рівні), фінансово-економічні (дефіцит фінансування освітніх закладів; основні затрати: поліпшення матеріально-технічної бази, створення безбар'єрного середовища, підвищення кваліфікації педагогів), організаційно-методичні (недостатній рівень сформованості професійних компетенцій педагогів, відсутність комплексної системи психолого-медико-педагогічного супроводу учнів із особливими освітніми потребами, відсутність діючих психолого-медико-педагогічних комісій в освітніх організаціях), соціокультурні (історично сформовані погляди на проблему навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, низький рівень толерантності, недостатня духовна і моральна підтримка інклюзивних процесів серед населення, явний або латентний опір інклюзії серед педагогів).

Зважаючи на вищезазначене, цілковито очевидно постає проблема аналізу інклюзивного освітнього середовища. У зв'язку з цим заслуговують на увагу

критерії, за якими можливо проаналізувати стан інклюзивного середовища в загальноосвітньому навчальному закладі, запропоновані сучасними дослідниками (Г. Єфремова, М. Ковальова, І. Бочковська), зокрема: рівень архітектурної доступності (можливості для безперешкодного доступу учнів із особливими освітніми потребами до об'єктів інфраструктури освітніх організацій); стан спеціальних умов для отримання освіти дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі організація комплексного (психолого-педагогічного, медичного та соціального) супроводу учнів у межах загальноосвітньої організації (наприклад, силами психолого-медико-педагогічного консилиуму освітнього закладу); кадрові умови реалізації програм загальної освіти (укомплектованість освітніх організацій педагогічними, керівними та іншими працівниками для роботи з учнями з особливими освітніми потребами, рівень кваліфікації педагогічних та інших працівників організацій, безперервність професійного розвитку педагогічних працівників освітніх організацій, що реалізують адаптовані освітні програми); досвід мережевої взаємодії організацій, що здійснюють освітню діяльність суб'єкта, для організації інклюзивної практики.

Результати пілотного дослідження засвідчили недостатню підготовленість педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів для реалізації концепції інклюзивної освіти. Інклюзивне освітнє середовище змінює роль педагога звичайного навча-

льного закладу, який має сприймати учнів із особливими освітніми потребами, як і інших дітей; долучати їх до загальних видів діяльності, ставлячи дещо інші завдання, залучати учнів до колективної форми навчання та групового рішення завдання; використовувати різноманітні стратегії колективної участі – ігри, спільні проекти, лабораторні дослідження тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інклюзивне освітнє середовище – вид освітнього середовища, що забезпечує для всіх суб'єктів освітнього процесу можливість ефективного саморозвитку, передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи реформування освітнього процесу, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували, за можливості, повну участь дітей в освітньому процесі. Реалізація середовищного підходу в інклюзивній освіті дозволить розставити нові акценти в деяких питаннях навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, забезпечити подальший творчий розвиток його основних положень.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні специфіки професійної діяльності педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема вчителів музики, в умовах інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдукевич С. Е. Средовой подход в инклюзивном образовании / С. Е. Гайдукевич // Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы: материалы регионального семинара. – Минск: Четыре четверти, 2007. – С. 34-46.

2. Основы инклюзивной освіти: [навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої]. – К.: «А.С.К.», 2012. – 308 с.

3. Сунцова А. С. Теории и технологии инклюзивного образования: [учеб. пособ.] / А. С. Сунцова. –

Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. – 110 с.

4. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті: [навч. посіб.] / А. М. Ананьєв, С. В. Воронова, М. В. Малік, О. О. Сакалюк, М. М. Тодорова, М. М. Торган, Н. М. Черненко [та ін.]; за заг. наук. ред. С. К. Хаджирадевої. – К.: Освіта України, 2014. – 244 с.

REFERENCES

1. Gaidukovich, S. E. (2007). *Sredovoy podkhod v inkluzivnom obrazovanii* [Environmental approach to inclusive education]. *Inkluzivnoie obrazovanie: sostoyanie, problemy, perspektivy – Inclusive education: the state, problems and prospects: Proceedings of the Regional Seminar*. (pp. 34–46). Minsk: Chetyre chetverti [in Russian].

2. Kolupaieva, A. A. (Eds.). (2012). *Osnovy inkluzivnoi osvity* [Fundamentals of inclusive education]. Kyiv: «A.S.K.» [in Ukrainian].

3. Suntuova, A. S. (2013). *Teorii i tekhnologii inkluzivnogo obrazovaniya* [Theories and technologies of inclusive education]. Izhevsk: Izdatelstvo «Udmurtskiy universitet» [in Russian].

4. Ananiev, A. M., Voronova, S. V., Malik, M. V., Sakaliuk, O. O., Todorova, M. M., Torhan, M. M., Chernenko, N. M. et al. (2014). *Upravlinnia pedahohichnymy innovatsiyamy v inkluzivnii osviti* [Management of pedagogical innovations in inclusive education]. S. K. Khadzhyradeva (Ed.). Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

*Агая Григорьевна Полихрониди,
преподаватель кафедры сольного пения,
Одесская национальная музыкальная академия имени А. В. Неждановой,
ул. Новосельского, 63, г. Одесса, Украина*

СОЗДАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В СОВРЕМЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье отмечено, что концепция инклюзивного образования отражает одну из главных демократических идей – все дети являются ценными и активными членами общества. Инклюзивное образование предполагает создание образовательной среды, которая бы соответствовала потребностям и возможностям каждого ребенка, независимо от

особенностей его психофизического развития. В связи с этим представлена современная трактовка понятия «инклюзивная образовательная среда», охарактеризованы ее структурные компоненты: пространственно-предметный, держательно-методический, коммуникативно-организационный. Акцентируется внимание на необходимости применения средового подхода в обучении детей с особыми потребностями, а также на ряде требований, обеспечивающих специфику организации и реализации этого процесса. Отмечены специфические средовые ресурсы, способствующие доступности и оптимизации различных видов детской деятельности. При создании инклюзивной образовательной среды возможно появление определенных ограничений (нормативно-правовые, финансово-экономические, организационно-методические, социокультурные). В связи с этим предложены критерии анализа инклюзивной образовательной среды: уровень архитектурной доступности; состояние специальных условий для получения образования детьми с особыми потребностями; кадровые условия реализации программ общего образования; опыт сетевого взаимодействия организаций, осуществляющих образовательную деятельность субъекта для организации инклюзивной практики. Отмечен недостаток специальных высококвалифицированных кадров для реализации концепции инклюзивного образования в учебных заведениях. Сделан вывод о том, что инклюзивная образовательная среда как вид образовательной среды обеспечивает для всех субъектов образовательного процесса возможности эффективного саморазвития. Реализация средового подхода в инклюзивном образовании позволит расставить новые акценты в некоторых вопросах обучения и воспитания детей с особыми образовательными потребностями, обеспечить дальнейшее творческое развитие.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная образовательная среда, дети с особыми образовательными потребностями.

Ahlaia Polikhronidi,

*lecturer, Department of Solo Singing,
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music,
63, Novoselskoho Str., Odesa, Ukraine*

CREATING INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

It is emphasized in the paper that the idea of inclusive education reflects one of the major democratic ideas – all the children are important and active members of the society. Inclusive education involves creating educational environment which corresponds to the requirements and capabilities of every child regardless of his/her special needs. In this context, contemporary interpretation of the concept of inclusive educational environment is represented in the paper; its structural components are characterized: space and subject, content and methodical, communicative and organizational. The attention is paid to the necessity for using environmental approach to teaching children with special needs as well as to a number of requirements facilitating specific organization and implementation of this process. Specific environmental resources providing availability and optimization of different types of child activity are specified. In the process of creating inclusive educational environment, some restrictions are possible to arise (regulatory, financial and economic, organization and methodical, sociocultural). In that context, the criteria of analyzing inclusive educational environment are offered: the level of architectural access; the state of special facilities necessary for obtaining education by children with special needs; personnel required for implementing the general education programmes; experience in network cooperation of organizations performing educational activity for organizing inclusive practice. The author has noticed the lack of special skilled workforce for implementing the conception of inclusive education at educational institutions. It has been concluded that inclusive educational environment as a kind of educational environment which provides all the participants of educational process with opportunities for effective self-development. Implementation of the environmental approach in inclusive education will make it possible to highlight some new keypoints on the issues of teaching and educating children with special educational needs, to provide further creative development.

Keywords: inclusive education, inclusive educational environment, children with special educational needs.

Рецензент: д. наук з держ. управління С. К. Хаджирадєва

Подано до редакції 14.06.2016